

ФРАЗЕОЛОГІЧНА НОМІНАЦІЯ З КОМПОНЕНТОМ 'ЇЖА' ЯК ЗАСІБ ЗОБРАЖЕННЯ ЛЮДИНИ У ФРАНЦУЗЬКІЙ МОВНІЙ КАРТИНІ СВІТУ

Павлюк О.О., к.філол.н., доцент

Федотичева Є.А., студент

Запорізький національний університет
вул. Жуковського, 66, м.Запоріжжя, Україна

helen.pavlyuk@gmail.com, lisafed1996@gmail.com

У статті розглядаються усталені звороти з компонентом 'їжа', семантика таких зворотів різноманітна. Вони широко застосовуються для опису зовнішності людини, її звичок, фізичних і моральних якостей; національних обрядів і звичаїв, що склалися протягом століть, а також характеристики соціального розширення французького суспільства. Фразеологічні звороти такої структурно-семантичної моделі відображають тісний зв'язок духовної і матеріальної культури та ілюструють характер образного мислення французів.

Ключові слова: мовна картина світу, концепт, фразема, антропоцентрична парадигма, метафора.

PHRASEOLOGICAL NOMINATION WITH COMPONENT 'FOOD' AS A MEANS OF THE PICTURE OF THE PERSON IN THE FRENCH LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD

Pavliuk E.O., PhD in Philology, lecturer, Fedotycheva Y.A., student

Zaporizhzhya National University
Zhukovsky Str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

A human is a creator of material and spiritual culture, between which there is no impassable boundaries. This is the reason why the names of material objects, in particular food, can be used to describe the appearance of man, characterize the world of his spiritual values, the sphere of intellect, material wealth, etc. It is exactly the phraseological nomination, which fully and comprehensively conveys the naive vision of man in the linguistic picture of the world. The phrases with the component 'food' reflect the experience of the people, his perception of the world, the attitude towards others. Therefore, they are one of the means of a comprehensive image of a person in the French linguistic picture of the world.

Such idioms depict the physical portrait of a person, characterizing his head, face, figure, at the same time one can mention the funny features (*chauve comme un oeuf*, *saucisson à pattes*).

Among the idioms, which are used to describe the moral qualities, idioms of negative qualities predominate, among which ones special place is given to scorn, trickery, corruption, falsehood. Some moral qualities have symbolic personification: corruption – *un pot-de-vin*, vengeance – *fève*, vulgarity – *miel* and so on. Such substantive components of idioms indicate a luxurious life, like *legoume* 'vegetable', *pâte* 'dough', *caviar* 'black caviar'. The following components of phraseologisms indicate the poverty, like *panade* 'bread soup', *carotte* 'carrot', *hareng* 'herring'. Some ironic folk names of products point out the state of a poor people *l'asperge des pauvres* 'onion, is asparagus for the poor people', *truffes des pauvres* 'chestnuts'.

The life of the French beggars reflect the following proverbs: *Les mains noires font manger le pain blanc* Black hands get white bread; *Tout pain that saint à qui a faim* Every hunger suggest every bread holy. Frenchmen compare quiet and gentle man with the butter *homme de beurre* – soft, gentle, unpardonable man. Yielding people are compared with honey *coulant comme du miel*, an angry bile character is compared with vinegar – *n'être que fiel et vinaigre*.

Intellectual qualities of person are showed in opposing intelligence – stupidity. One of the manifestations of intelligence is wit. Frenchmen can say about a wise person: *c'est and grenier à sel* is an inexhaustible wise (literally: it is a salt loft). According to phraseology a stupid man can have yogurt instead of brain in his head *avoir du yaourt dans la tête: il a du yaourt dans la tête*. Frenchmen also see a stupid men as a sausage, sausages with telbuds – *grande saucisse (peau de saucisse)*, *crème d'andouille* silly thing, idiot.

Subjective phrase *vieille noix* is a fool, based on metaphorical use of the component *noix* – nut, which resembles the head of a person, and with its hardness – his mind abilities. Cultural and national connotation of the analyzed phrases is manifested in the original metaphors (*rouler qn dans la farine*) wrap up someone in dough, (*figure de fromage*) a vile face, an unpleasant person, compared with cheese. It is a use of metaphorical use of the denominations of dishes and products allows you to recreate a portrait of a Frenchman in a native linguistic picture of the world.

The modern anthropocentric picture of the world that has been created for a long time reflects the interpenetration of the lexical-phraseological composition, and thus, idioms, that depict physical, moral, intellectual and social portraits of man in the French linguistic picture of the world, point to a close relationship of the spiritual and material culture.

Key words: linguistic picture of the world, concept, idiom, anthropocentrism (anthropocentric paradigm), metaphor

Мовна картина світу, як відомо, має антропоцентричний характер. Людина – творець матеріальної і духовної культури, між якими немає непрохідної межі. Назви матеріальних предметів, зокрема продуктів харчування, можуть вживатись для опису зовнішності людини, характеризувати світ її духовних цінностей, сферу інтелекту, матеріальні статки тощо. Саме фразеологічна номінація найбільш повно і всебічно передає наївне бачення людини у мовній картині світу. Своєю семантикою фразеологічні одиниці спрямовані на характеристику людини, її діяльності, оточуючого її світу. Їжа є невід’ємною складовою людської життєдіяльності. Фраземи з компонентом ‘їжа’ відбивають досвід народу, його світосприйняття, ставлення до оточення, вони фіксують певні паралелі, уявлення, оцінки, стереотипи, деякі пріоритети, пов’язані з продуктами харчування і стравами. Наївна картина світу, що склалася протягом століть, відображає світогляд та світосприйняття народу, віддзеркалює його національну своєрідність, ментальність.

Мета статті – розглянути вторинне вживання у фразеологічній номінації назв продуктів харчування, страв як компонентів для опису зовнішності, моральних якостей і рис характеру, розумових здібностей, статків людини у французькій мовній картині світу.

Фразеологічна номінація виступає у французькій мові як один із поширених засобів опису зовнішності людини, характеристики її моральних якостей, розумових здібностей, емоційних станів тощо. Усі ці характеристики проявляються як у статиці, так і в динаміці. Тому серед структурно-граматичних моделей фразем із компонентом ‘їжа’ представлені як субстантивні (*tout miel, tout sucre*), так і дієслівні (*tirer une carotte à qn*), за значної переваги останніх. Стійкі звороти розрізняються експресією, оцінністю своїм стилістичним забарвленням: поряд із нейтральними серед них є розмовні фразеологізми; арготичні, грубо-просторічні перебувають за межею літературного вживання. Культурно-національна специфіка фразеологічних номінацій, що розглядаються, проявляється досить широко в їх оцінності, яка може варіюватися від різко негативної до помірної, в образності (метафорах, порівняннях, інших тропях), в особливих структурно-граматичних моделях. Фразеологічні звороти з різко негативною оцінністю виражають значну інтенсифікацію прояву якостей, рис характеру, емоційних станів тощо; це проявляється в особливій структурі, своєрідній синтаксичній функції, у підвищеній образності тощо.

Як зазначає Ю. Д. Апресян, кожна природна мова відображає певний спосіб сприйняття й організації, тобто концептуалізації, світу... Властивий мові спосіб концептуалізації дійсності (погляд на світ) частково універсальний, почасти національно специфічний, з іншого боку, він “наївний” у тому сенсі, що в багатьох істотних деталях відрізняється від наукової картини світу. При цьому наївні уявлення аж ніяк не є примітивними. У багатьох випадках вони не менш складні і цікаві, ніж наукові. Такі, наприклад, наївні уявлення про внутрішній світ людини відображають досвід інтроспекції сотень поколінь протягом багатьох тисячоліть і здатні служити надійним провідником у цей світ [1, с. 38-39].

Фізичний портрет людини. Передусім французи звертають увагу на обличчя людини. Якщо воно має форму здобної булочки, то у людини *une drôle de brioche* – кумедна, недоладна пика [ФРФС, с. 172]. Із сиром пов’язується уявлення про неприємну фізіономію: *figure de fromage* – мерзенна морда [TLF]. Враження про розбите обличчя передають компоненти-метафори *la marmelade* і *la confiture*: *figure en marmelade* – розквашене обличчя [ФРФС, с. 662], *nez en confiture* – розквашений ніс [ФРФС, с. 257]. Через те, що іменник *le son* позначає у французькій мові не тільки висівки, але й веснянки, ФО *boule de son* – пайковий хліб в армії, що випікався з висівками, метафорично іменує також веснянкувату фізіономію [ФРФС, с. 158]. Зморшкувате обличчя у французькій мові уподібнюється печеному яблуку: (*ridé comme*) *une pomme cuite* – (поморщений як) печене яблуко [ФРФС, с. 864]. Різко

негативну оцінність має фразеологічна номінація, що порівнює людське обличчя зі свинячим салом, яйцем *face de lard, d'œuf* – пика, мерзенна рожа, потвора [DEL, с. 466].

Характеризуючи голову з боку зовнішності, французи звертають передусім увагу на відсутність волосся. ФО *avoir le coco déplumé* – бути лисим, плішивим [ФРФС, с. 237] містить дві метафори з галузі флори та фауни: *coco* – кокосовий горіх, який нагадує голову за своєю формою, та *déplumé* – втрачене волосся зіставляється з обципанним пір'ям птаха. Лиса голова чоловіка нагадує за формою яйце, звідси виникло стійке сполучення *chauve comme un œuf* – лисий як яйце [ФРФС, с. 213]. Метафоричну фразу *poivre et sel* – ‘із сивиною’ побудовано на порівнянні із сумішшю чорного перця та білої солі [ФРФС, с. 862].

Значну увагу також звертають французи на постать людини. Украй негативно оцінюється ними статура людини, що зовні нагадує чотири яйця: *être fait comme quatre œufs* – бути погано складеним [ФРФС, с. 460]. Зайва вага не цінується ані в чоловіка *gros lard* – товстун, ані в жінки – *viande de seconde catégorie* – пишнотіла жінка, дослівно ‘м'ясо другої категорії, другого сорту’ [ФРФС, с. 1090]. Пухка людина, ‘холодець’ *gros plein de soupe* [DEL, с. 732] теж оцінюється негативно. Набирати зайву вагу від неробства – це дослівно ‘робити сало’ *faire du lard* [ФРФС, с. 604]. Відповідно усталений зворот *perdre son lard* розм. означає ‘схуднути, зменшити жиру’ [ФРФС, с. 604]. Огрядність людини особливо підкреслюється тісним одягом: *être ficelé [se ficeler] comme un saucisson* – бути затягнутим у надто тісну сукню, тісний одяг [ФРФС, с. 958]. Ковбаски на ніжках *saucisson à pattes* – так представляється товста коротконога людина, коротун [DEL, с. 715]; пущце уявляється носіям французької мови шухлядкою для сосисок: *tiroir à saucisse* – черевце [TLF], яйцем: *œuf colonial* – пущце, черевце (наслідок надмірності в їжі та питві під час перебування у колоніях [DEL, с. 560]. Вадою статури французи вважають і відвислий зад, який нагадує краплі масла, *fesses en goutte d'huile* [DEL, с. 355].

З іншого боку, носії мови завдають критиці і протилежну крайність, коли людина стає дистрофіком: *elle a plus de réjouissance que de viande* – у неї тільки шкіра та кістки [ФРФС, с. 921] (*réjouissance* – ‘доважок кісток до м'яса’). Надто худу людину французи порівнюють із оселедцем: *sec comme un hareng (saur)* – худий як тріска, як вобла, шкіра та кістки [ФРФС, с. 547]. У розмовній мові ФО з компонентом *œuf* ‘яйце’: *œufs au [sur le] plat, œuf au miroir/œuf frit* [ФРФС, с. 761] іронічно позначають плоску жіночу грудь, плоскогрудку жінку, ‘дошку’.

Моральний портрет людини. Серед усталених зворотів із компонентом ‘їжа’, що вживаються для опису моральних якостей людини, переважають ті, що характеризують негативні моральні якості. Одна з поширених у французькій мовній картині світу – це *avidité* ‘скупість’. Скупа людина *pleure le pain qu'il mange fam.* (буквально: плаче над хлібом, який їсть) [ФРФС, с. 780], тобто жалкує хліба для самої себе. Характеризуючи скупеньку людину, французи також вживають фразеологічний зворот *donner plus de pain que de beurre* [ФРФС, с. 780] – бути не надто щедрим (‘давати більше хліба, ніж масла’). Скнуру французи уявляють як людину, яка може підстригти яйце, *chercher à, trouver à) tondre (sur) un œuf [tondre sur les œufs]* [DEL, с. 561]: *il tondrait un œuf* – він готовий економити на кожній копійчині. Про таку людину французи говорять: *ne pas attacher ses chiens avec des saucisses* – бути вкрай скупарем [ФРФС, с. 958]. Поведінку надто скнаристої людини описує також фразема *on tirerait plutôt de l'huile d'un mur [d'un caillou], que de tirer de l'argent de lui* [ФРФС, с. 566]; буквально: швидше з каменя масло вичавиш, ніж у нього гроші випросиш. Про скнару французи ще кажуть: *il mange son pain dans sa poche*, тобто їсть хліб із кишені [ФРФС, с. 780]. Фразеологізм *manger son pain dans sa poche* позначає: а) бути скнарою, їсти крадькома, не любити ділитися; б) бути некомпанійським і характеризує поведінку вкрай жадібної людини. Його антонім описує транжиру: *Il ne mange pas son pain dans sa poche fam.* [ФРФС, с. 780] – бути вкрай марнотратним. Марнотратника представляє також фразема *manger son blé en herbe* – проживати задалегідь свої фінанси [ФРФС, с. 133], тобто проїдати свій хліб, який ще колоситься у полі.

Засуджуючи підлабузництво, французи називають підлазисту людину: *tout miel, tout sucre (tout miel (et) tout sucre; tout sucre, tout miel)* – весь цукровий-медовий [DEL, с. 516]. Підлесника через його надмірні солодощі іноді порівнюють з конфітюром: *sucré comme confiture* – нудно-солодкий, як мед [ФРФС, с. 257], *doux comme miel* – солодкий, як мед [ФРФС, с. 371]. Поведінку підлесника також розкривають синонімічні фраземи *avoir le miel sur les lèvres* – солодко говорити, витончено лестити [ФРФС, с. 691], *être tout miel (être tout (de) miel)* – бути занадто м'яким, люб'язним, згідливим [ФРФС, с. 691]. Звички, вдачу облесника також віддзеркалює усталений зворот *bouillir du lait à qn* – зробити, сказати будь-кому що-небудь приємне, догоджати будь-кому [ФРФС, с. 601]; буквально: кип'ятити молоко для когось. Якщо вдача людини поєднує підлесливість із підкупом, то її поведінку описує прислів'я *les poules pondent par le bec* – курка з дзьоба несеться, не підмажеш – не поїдеш [ФРФС, с. 874].

Психологію заздрісної людини розкривають прислів'я *poule de voisin paraît oie* – добра риба на чужому блюді [ФРФС, с. 874]; буквально: сусідське курча здається гускою; *bonne est la poule qu'un autre nourrit* – у чужих руках завжди скиба велика; буквально: добра курка, яку годує інший [ФРФС, с. 874].

Корупція пов'язана з підмазуванням, змащуванням: *graisser la patte* підкупити когось [DEL, с. 593]; *la graisse* ‘жир, сало’. ФО *graisser la patte* ‘дати хабара’ характеризує дію корупціонера. У VI столітті церква отримала право збирати десятинний податок натурою з торговців свининою. Крамарі, щоб не сплачувати податок, клали у руку збирача податків шмат сала, яке було дуже цінним продуктом харчування у той час, тобто “змащували їм руку” [2, с. 208-209]. У французькій мові хабар *un pot de vin* – буквально: горщик (пляшка) вина: *verser un pot de vin, donner un pot de vin, payer un pot de vin, offrir un pot de vin* – підкуповувати, підмогоричувати, але й *accepter un pot de vin, toucher un pot-de-vin* – брати, отримувати хабар. Ці звороти беруть початок у XVI столітті, від того часу *le 'pot de vin'* [TLF] позначає у французів суму грошей, що дають протизаконно та яка водночас приносить тому, хто дає, певний зиск, порівняйте сучасне *pot-de-vin m* хабар [TLF].

Корупцію також пов'язують із поділом казенного пирога – *partager le gâteau* – ділити пиріг, наживатися [ФРФС, с. 517]. Доля зиску, баришу, що отримав крадій, відповідає його власним інтересам: *se tailler une part du gâteau* – не забувати про себе, не забувати про свої інтереси, свою користь. Синонімічна попередній фразема *avoir part au gâteau/avoir sa part du gâteau* – брати участь у дільбі, отримати свою частку [ФРФС, с. 121].

Як символ наживання вживається також іменник *beurre* ‘коров'яче масло’: *faire son beurre [ses beurres]* – наживатися. Арготична фразема *accaparer l'assiette au beurre*, що застосовується у злочинському жаргоні, означає привласнити всю здобич, не поділитися з учасниками афери [ФРФС, с. 70]. Розмовна дієслівна фразема *manger le poulet* ‘отримати нелегальний прибуток’, ‘убити бобра’ (буквально: їсти курча) [ФРФС, с. 875] теж описує дії злочинця.

Вчинки мстивої людини характеризуються через компоненти фразем – назви бобів: *rendre fève pour pois [rendre un pois pour une fève]* – відплатити тою самою монетою [ФРФС, с. 474].

Поведінку брехуна розкриває фразеологізм *rouler qn dans la farine* [ФРФС, с. 944], буквально: загортати когось у тісто. Його варіант – *rouler dans la farine* – водити за ніс, обманювати, обдурювати [DEL, с. 350]. Поведінка брехуна розкривається також дієслівною фраземою *promettre plus de beurre que de pain* [ФРФС, с. 122] – пообіцяти золоті гори. З обманом французи пов'язують саме моркву: *tirer une carotte à qn* – виманювати щось хитрощами [DEL, с. 129].

Поведінку вкрай обачної, егоцентричної людини представляє дієслівна фразема *mettre le feu à la maison de son voisin pour faire cuire un œuf* – підпалити сусідський будинок, щоб приготувати собі яйце; жертвувати інтересами інших задля своєї дрібної вигоди [ФРФС, с. 473].

Про людину безхарактерну і нецікаву французи скажуть: *fade comme un pain de régime* [ФРФС, с. 440]; метафора переносить на людину властивості край несмачного дієтичного хліба. Синоніми цього стійкого звороту – *ni chair ni poisson; moitié chair, moitié poisson* – ні м'ясо ні риба [ФРФС, с. 199], *moitié farine, moitié son* – ні мука ні висівки [ФРФС, с. 463].

Про грубіяна французи кажуть: *être grossier comme un (le, du) pain d'orge fam.* [DEL, с. 575] – бути дуже грубим; буквально: як ячмінний хліб. Дії грубих, жорстоких людей описує також дієслівна фразема *presser qn comme un citron* [ФРФС, с. 886] – вичавити, як лимон. Людину без серця характеризує дієслівний усталений зворот *mettre du sel sur la plaie* – сипати сіль на рану, розражати, роз'ятрювати рану [ФРФС, с. 968]. Жорстокість пов'язана безпосередньо з підступністю: *cœur de fiel, bouche de miel* [ФРФС, с. 154] – м'яко стеле, та твердо спати (буквально: жовчне серце, медовий рот).

Традиційно не схвалюють у французькому суспільстві лихослів'я, плітки. Поведінку пліткарка описує розмовне стійке сполучення *casser du sucre sur le dos (sur la tête) de qn* – лихословити, розпускати плітки про когось [ФРФС, с. 996].

Засуджуючи неробство, французи так характеризують дармоїда: *mangeur de soupe apprêtée (de viandes apprêtées)* [ФРФС, с. 653], де компонент *apprêtée* позначає 'готовий'. Про дармоїдну людину також зазначають, що вона не варта того хліба, який їсть: *Il ne vaut pas le pain qu'il mange* [ФРФС, с. 781] або що вона не відробляє того хліба, який їсть: *Il ne fait pas pour le pain qu'il mange* [ФРФС, с. 781]. Неприйнятною сучасним французам є також поведінка ледаря, який, паразитуючи, звик розраховувати на готове, не працювати чесно, а чекати, коли смажені жайворонки впадуть йому до рота, що висловлює іронічна фразема *attendre que les alouettes tombent tout rôties (dans le bec) (attendre la chute des alouettes tout rôties)* [DEL, с. 18].

У наступному фразеологічному звороті, що характеризує хитруна, протиставляються оцет та мед: *on ne prend [n'attrape] pas les mouches avec du vinaigre [on prend plus de mouches avec du miel [avec une cuillerée de miel]] qu'avec du fiel [qu'avec une tonne de fiel, qu'avec du vinaigre]* – медом більше мух наловиш, ніж оцтом; \approx ласкаве теля дві матки ссе; суворістю мало чого доб'єшся [ФРФС, с. 722]. Хитрун, давши менше, розраховує отримати більше: *donner un œuf pour avoir un boeuf* (дати яйце, щоб отримати яловичину), тобто намагається за дрібницю отримати щось значне [DEL, с. 560].

За соціальним становищем населення Франції різко диференціюється. Люди, які перебувають на вершині влади, обіймають важливі посади, нерідко асоціюються з овочами: *être dans les légumes* – обіймати важливу посаду, бути шишкою [ФРФС, с. 608]. До цього усталеного звороту семантично близькою є субстантивна фразема з тим самим компонентом *grosse [gros] légume* – розм. цяця; поважна особа, важний птах, [ФРФС, с. 608]. Форма множини *gros légumes* у військовій сфері іменує генералів, вище керівництво [ФРФС, с. 608].

Вершки суспільства іронічно позначаються також метафорою *gratin*, що в основному номінативному значенні називає скоринку, яка пристала до дна каструлі [ФРФС, с. 535].

Із життям у розкоші французи пов'язують *pâte* – тісто, коли жартівливо говорять *vivre (être) comme coq en pâte* – жити в розкоші, як сир у маслі кататися [ФРФС, с. 149]. З компонентом *galette* – перепічка у значенні 'гроші' пов'язана фразема *avoir la grosse galette* – бути багатієм, товстосумом (*la grosse galette* 'багатство, майно, маєтність, статки') [ФРФС, с. 512].

Про багате, заможне життя свідчить наявність *beurre* 'вершкового масла' у шпинаті: *avoir du beurre dans ses épinards* – багато, ситно жити [ФРФС, с. 121], або цілої тарілки з маслом – *prendre l'assiette au beurre* – зайняти вигідне, прибуткове місце [DEL, с. 71].

Ікра *caviar* також указує на великий достаток, заможне життя людини: *manger le caviar à la louche* – їсти чорну ікру ополоником [DEL, с. 137]. У той же час відомим є жартівливий умовивід про керівництво: *le poisson commence toujours à sentir par la tête* – риба гние з голови [ФРФС, с. 862].

Значно докладніше через продукти харчування описується життя й побут бідноти. Бідну людину порівнюють із дрібною рибчинкою: (*menu*) *fretin* 1) дрібнота, дрібна сошка (про

людей) [ФРФС, с. 504]. Дієслівний усталений зворот *être au pain et à l'eau* – сидіти на хлібі та воді означає ‘голодувати’. Синонімічні йому фраземи *vivre au pain et à l'eau* – сидіти на хлібі та воді, голодувати [ФРФС, с. 780]; *manquer de feu et de pain* – сидіти без шматка хліба, злидарювати (буквально: потребувати вогню та хліба) [ФРФС, с. 473]; *être [tomber, traîner] dans la [une] panade* – бути в убозстві, злиденності, бідувати [ФРФС, с. 783]; компонент *panade* має два значення: 1) хлібна юшка; 2) розм. бідність, жебрацтво [DEL, с. 578].

Усталений зворот *vivre d'un hareng* – ‘жити одним оселедцем’, погано харчуватися; ≈ сидіти на хлібі та воді [ФРФС, с. 547], що вміщує компонент *hareng* ‘оселедець’, підкреслює одноманітність їжі та її скудність.

Про цю рису харчування бідноти свідчить також субстантивна фразема *viande creuse*: 1) пісне м'ясо; 2) убоге харчування; 3) даремні сподівання; вона позначає не тільки пісне м'ясо, але й злиденну їжу в цілому, а метафорично у розмовному мовленні ще й марні надії і віддзеркалює розвиток фразеологічного значення від конкретного до абстрактного, описуючи повний крах життя жебрака, як також у фраземі *se repaître de viande creuse* [DEL, с. 789], злидарю залишається втішатися ілюзіями. Жебрацьке життя характеризують також дієслівні фраземи *recueillir les écailles* – збирати крихти [ФРФС, с. 381] (*les écailles* ‘лушпиння, луска’); *ne manger que des croûtes* – убого харчуватися, задовольнятися недоїдками [ФРФС, с. 309]; *ne vivre que de carottes* – жити надголодь [ФРФС, с. 187], тобто харчуватися однією морквою.

Навіть у назвах деяких продуктів указується їх призначеність для бідних: *l'asperge du pauvre* – цибуля-порей, цибуля – це ‘спаржа’ бідняків [TLF]; *truffes de pauvres* – каштани, які іронічно французи звать ‘трюфелями для бідних’ [ФРФС, с. 1072]; *sauce à [au] pauvre homme* – холодний соус із вареної цибулі з оцтом, що також є ‘соусом’ злидаря [ФРФС, с. 958].

Субстантивна фразема *chapon de Normandie* у розмовному мовленні називає скоринку хліба в юшці [ФРФС, с. 206], *le chapon* – хлібна скоринка, натерта часником. Злиденне життя народу описують також усталені звороти *manger la vache enragée* розм. – зазнавати великих злиднів, злидарювати [ФРФС, с. 1076]; *manger du pain sec* – сидіти на одному хлібі [ФРФС, с. 780]; *mendier son pain* – жебракувати, харчуватися подаянням, випрошувати свій хліб [ФРФС, с. 780]; *manger une [la] soupe aux herbes [à l'herbe]* 1) спати просто неба [ФРФС, с. 993] (буквально: їсти суп із трав).

На жаль, нереалізованим залишився вислів короля Генріха IV *la poule au pot* – ‘курка в супі’, життя в достатку, сите життя (цьому королю приписують побажання, щоб щонеділі у кожного французького селянина було курча в супі), *mettre la poule au pot* [ФРФС, с. 874]. Фраза, яка зустрічалась і раніше, але приписується Марії Антуанетті, *faute de pain on mange de la brioche* – ‘якщо немає хліба, хай їдять тістечка’ [ФРФС, с. 464] підкреслює величезну безодню, прірву, що пролягала між правителями і народом.

Про добру, лагідну, спокійну людину кажуть *une bonne [excellente, la meilleure] pâte d'homme* – добродушна, душевна людина, душа-людина, найдобріша (буквально: з доброго тіста). Тиху, м'яку, лагідну людину можуть також порівняти з хлібом: *bon comme le (bon) pain [comme du bon pain]* [DEL, с. 575] або з маслом *homme de beurre* – м'яка, лагідна, несперечлива людина [TLF]. Злобливий, жовчний характер французи порівнюють з оцтом *n'être que fiel et vinaigre* – бути жовчним, озлобленим [ФРФС, с. 476].

Сумну людину французи уподібнюють до пісного дня, коли нема чого їсти *triste comme un jour sans pain* – журливий, як пісний день [ФРФС, с. 1066].

Про безхребетну людину звичайно кажуть: *coulant comme du miel* [TLF].

Інтелектуальні якості людини проявляються у протиставленні розум – дурість. Ознакою розуму є дотепність. Із дотепом пов'язана сіль: *grain de sel* ‘крупинка солі’, дотепність. Про таку людину кажуть *c'est un grenier à sel* – це невичерпний дотепник (буквально: горище солі) [ФРФС, с. 536]. Його вдача налаштована на те, щоб *accommoder qn à la sauce piquante* висміювати будь-кого, зачіпати будь-кого посмішками, глузуванням [ФРФС, с. 958].

Дієслівна фразема *valoir son pesant de cacahuètes [de moutarde]* ‘бути потішним, цікавим, дотепним’ [TLF] характеризує поведінку дотепника.

Дурень уявляється носіям французької мови наповненим сіллю: *plein de sel* заплішений дурень [ФРФС, с. 967]. Він є таким розумним, наскільки тонкою є крупна сіль: *fin comme du gros sel (dans une boîte à sucre) fam.* – груба і бідна на розум людина, дуже дурна [DEL, с. 367]. У його голові замість мозку йогурт *avoir du yaourt dans la tête* [DEL, с. 802]. Це людина, яка не вигадє найпростіших речей: *le fil à couper le beurre, l'eau tiède, l'eau gazeuse, les œufs durs* – ані нитку, щоб різати масло, ані теплу воду, ані газовану воду, ані круті яйця [ФРФС, с. 478]. Дурня уявляють як сосиску, ковбасу з тельбухів *grande saucisse [peau de saucisse]*, *crème d'andouille* – бовдур, ідіот; *faire l'andouille* [ФРФС, с. 56] – валяти дурня, де *andouille* є ковбасою з субпродуктів. За звичаєм, дурна голова пов'язується з яйцем *quel œuf!* – ну і бовдур! [ФРФС, с. 762]. Вигук *quelle croûte! fig., fam., péj.* – який йолоп! [ФРФС, с. 309] побудовано на метафоричному вживанні компонента *croûte* – хлібна скоринка. Однокореневий іменник *croûton fig., fam., péj.* називає обмежену, бідну на розум людину [TLF].

Субстантивний фразеологізм *vieille noix* – дурень, недотепа, нездара [ФРФС, с. 744] оснований на метафорі *noix* – горіх, який за формою нагадує голову людини, а своєю твердістю – її розумові здібності.

Висновки. Назви їжі характеризують побут народу, вони є необхідним компонентом національної культури. Фраземи з компонентом ‘їжа’ змальовують у французькій мовній картині світу якнайбільше обличчя людини, її постать. Переважна більшість стійких зворотів із компонентом ‘їжа’ дає негативну оцінку людської зовнішності. Національно-культурні особливості проявляються в метафорах (*avoir le coco déplumé*), у блискітках французького гумору (*avoir plus de réjouissance que de viande, être ficelé comme un saucisson*).

У зображенні моральних рис людини значно переважають негативні. Серед фразем із компонентом ‘їжа’ на їх позначення мають перевагу дієслівні звороти з дієсловом конкретної дії. Найбільш детально характеризуються скнарість, хитрість, корупція (злодійство), брехливість, неробство. Такі якості, як марнотратність, підлабузництво, пліткарство, заздрісність описуються дещо поверхово, можливо, характеристика цих якостей компенсується за рахунок лексем, фразем з іншими компонентами або вони сприймаються більш поблажливо мовцями. Культурно-національна конотація проявляється в оригінальних метафорах (*redresser le coco*), розгорнутих порівняннях (*s'emporter comme une soupe au lait*). У цьому фрагменті французької мовної картини світу цікавим чином перехреснюються духовна та матеріальна культура та віддзеркалюється їх зв'язок.

Фраземи з компонентом ‘їжа’ докладно зображують соціальне становище людей, їхні статки, розшарування французького суспільства. Національна та культурна специфіка цих фразеологізмів віддзеркалюється в метафорах (*avoir du beurre dans les épinards, grande saucisse, peau de saucisse*), в оригінальних порівняннях (*être [vivre] comme un coq en pâte, fin comme (du) gros sel*), у стійких зворотах, що містять у своєму складі топоніми (*chapon de Normandie*), в іронічному обіграванні фразеологічної номінації (*truffes des pauvres*).

Характеризуючи інтелект людини, французи протиставляють розуму дурість, яка асоціюється із сіллю, йогуртом, яйцем, хлібною скоринкою тощо.

Найменування продуктів харчування і страв виконують денотативну функцію, але водночас вони вживаються для опису і характеристики самої людини, її поведінки, дій тощо. Саме переносне вживання найменувань продуктів і страв як компонентів фразем дозволяє відтворити наївний портрет француза. Сучасна антропоцентрична картина світу, що створювалась протягом довгого часу, відбиває взаємопроникнення лексико-фразеологічного складу, а таким чином, стійкі звороти, що змальовують моральний і фізичний, інтелектуальний і соціальний портрети людини у французькій мовній картині світу, вказують на взаємозв'язок матеріальної і духовної культури. У подальшому можливе зіставне вивчення таких фразем у різних романських мовах, а також дослідження фразем з іншими компонентами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Апресян Ю. Д. Образ человека по данным языка: попытка системного описания. *Вопросы языкознания*. 1995. №1. С. 37-67.
2. Назарян А. Г. Почему так говорят по-французски (происхождение и толкование идиоматических выражений). Москва : Наука, 1968. 349 с.
3. Французско-русский фразеологический словарь под ред. Я. И. Рецкера. Москва, 1963. 1112 с.
4. Dictionnaire des expressions et locutions par A. Rei et S. Chantreau. Paris, 1998. 888 p.
5. Trésor de la langue française informatisé. URL: <http://atilf.atilf.fr>.

УДК 811.161.2'37:808.5

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-1-17>

НОМИНАТИВНИЙ ПРОСТІР “РОЗУМ” В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІНГВОКУЛЬТУРІ

Саєвич І. Г., к. філол. н., доцент, Ключник Т. О., магістрант

*Київський університет імені Бориса Грінченка
вул. Бульварно-Кудрявська, 18/2, м. Київ, Україна*

i.saievych@kubg.edu.ua

У статті зроблено спробу обґрунтувати антропоцентричний вимір концепту РОЗУМ і з'ясувати структуру його номінативного простору. Визначено, що номінативне ядро концепту формують лексеми *розум, розумний, розуміти, мозок, думка, інтелект*. На підставі аналізу різнобічного фактичного матеріалу (Система – Анкета – Текст) окреслено статус “РОЗУМ” як однієї з лінгвокультурних домінант, ієрархічно підпорядкованих концепту ЛЮДИНА. Стверджується, що у свідомості лінгвоспільноти РОЗУМ постає і як вагомий показник повноцінної ментальної діяльності, і як неодмінний критерій онтології Homo sapiens загалом.

Ключові слова: лінгвокультурний концепт, антропоцентризм, аксіологічна маркованість, оцінність, номінативний простір, концепт РОЗУМ.

NOMINATIVE SPACE OF THE “INTELLIGENCE” CONCEPT IN UKRAINIAN LINGUISTIC CULTURE

Saievych I. G., PhD in Philology, associate professor, Kliuchnyk T. O., graduate student

*Borys Grinchenko Kyiv University
Bulvarno-Kudriavska Str., 18/2, Kyiv, Ukraine*

The article contains an attempt of anthropocentric dimension of the INTELLIGENCE concept substantiation and that of clarifying its nominative space. The research has been conducted on the basis of diverse factual material (System – Questionnaire – Text), which approximates it to requirement of psychological relevance. The concept has been reconstructed within its structural constituents – image-perceptive, notional and value ones, the latter being declared the main. The axiological concept of INTELLIGENCE has been defined on the basis of the concept's representing name high frequency ratio, essential number of idioms and proverbs containing *intelligence* as its component, pragmatic peculiarities of nomens in literary texts and associative fields of the concept's representatives; the said concept entering the nucleus of Ukrainian native speakers' mental lexicon. The greater focus is placed on unreliable reference of *intelligence*, caused by the object of nomination's abstract character, its semantic approaching to the names of other constituents of mental activity (*mentality, brains, thought, knowledge*). The stated lexemes together with cognate units *intellection, intelligent, intellectualize* are provided with high semantic-functional potential and form the nucleus of the “INTELLIGENCE” nominative space.

Relying on the mark of ‘ability / disability for intellectual activity’ the dialectic connection of the INTELLIGENCE and STUPIDITY concepts has been detected. The ‘intelligence – stupidity’ antithesis objectivation has been considered as a criterion of mental and social dimensions of human being in proverbs to conclude on clearly